

สู่ความเป็นครูมืออาชีพ On Becoming a Professional Teacher

กาญจนา คุณารักษ์

Kanchana Kunarak

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

Faculty of Education, Silpakorn University and Bangkokthonburi University

e-mail : kkancha85@gmail.com

บทคัดย่อ

ครูมืออาชีพต้องมีจิตวิญญาณของความเป็นครู และควรมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ (1) สอนด้วยความชัดเจนแจ่มแจ้ง (2) มีความมุ่งมั่นพยายามที่จะสอน ด้วยความกระตือรือร้น และ เป็นตัวอย่างที่ดี (3) เป็นผู้ที่ดีในตัวอยู่เสมอ รู้จักวิเคราะห์ผู้เรียน (4) เป็นผู้ฝึกนักเรียนที่มีความสงบเสงี่ยม มีจิตใจสร้างสรรค์ และติดต่อสื่อสารที่ดี (5) มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตดี มีนิสัยที่ดี (6) ส่งเสริมผู้เรียนให้ไปในทางที่ดี สอนให้ผู้เรียนมีเป้าประสงค์ในชีวิต ให้ความเห็นอกเห็นใจศิษย์ มีความอดทน อดกลั้น (7) มีความรับผิดชอบ เป็นทรัพยากรบุคคล (8) ทำงานอย่างมีระบบ รู้จักการสังเคราะห์สิ่งใหม่ๆ มีวิธีสอนที่น่าสนใจ เป็นผู้เล่าเรื่องราวที่ดี และสรุปความที่ดี มีความเห็นอกเห็นใจศิษย์ (9) เป็นผู้คงแก่เรียน (10) พัฒนาตนเองอยู่เสมอ และมีลักษณะของความเป็นบิดามารดา (11) สร้างแรงบันดาลใจ มีความคิดริเริ่ม รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล (12) ทำให้สุขภาพของศิษย์คืนสู่ปกติ กู้ชื่อเสียงให้ศิษย์ที่เสียหาย ทบทวนความรู้แก่ศิษย์ (13) โน้มน้าวศิษย์ในการเรียนการสอน (14) เป็นผู้ที่น่าไว้วางใจ มีความนุ่มนวลอ่อนโยน มีความสามารถพิเศษเฉพาะทาง และ (15) มีน้ำใจนักกีฬา นับถือตนเอง บังคับตนเองได้ มีความภาคภูมิใจ และประจักษ์ตนเอง

คำสำคัญ: จิตวิญญาณความเป็นครู

ABSTRACT

Professional teachers should have teaching spirit. Their characteristics should comprise: (1) Teaching clearly. (2) Enthusiasm and good exempla. (3) Active person and ability in student analysis. (4) Calm, Coach, effective communication and creative mind. (5) Good health and habit. (6) Enhancing student's goal, empathy, and endurance. (7) Responsibility resource person. (8) Systematic approach, synthesis, storyteller, summary and sympathy. (9) Scholastic person. (10) Personal development and parenthood. (11) Inspiration, information, initiative and understanding individual difference. (12) Student's rehabilitation and review. (13) Influence and inquiring Student's mind. (14) Trustworthy, talent and specialization. (15) Sportsmanship, self-respect, self-esteem, self-control and self-actualization.

Keywords: Teachers spirits

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชการที่ 9 ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ครูอาวุโสในโอกาสเข้ารับพระราชทานเข็มเครื่องหมายเชิดชูเกียรติ ซึ่งมีลักษณะของครูที่ดีตอนหนึ่งว่า

“ครูที่แท้ นั้น ต้องเป็นผู้กระทำแต่ความดี ต้องหมั่นขยันและอุตสาหะพากเพียร ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละ ต้องหนักแน่น อดกลั้น และอดทน ต้องสำรวม ระวังความประพฤติของตนเอง ตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนอันดีงาม ต้องปลื้มใจปลื้มใจออกจากความสบาย และความสนุกรื่นเริงที่ไม่ควรแก่เกียรติภูมิ ต้องตั้งใจให้มั่นคงและแน่วแน่ ต้องเสียสละ รักษาความจริงใจ ต้องเมตตาหวังดี ต้องวางใจเป็นกลาง ไม่ปล่อยไปตามอำนาจอคติ ต้องอบรมปัญญาให้เพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้นทั้งในด้านวิทยาการ และความรู้ในเหตุผล”

ในการที่จะเป็นครูมืออาชีพได้นั้น ผู้ที่จะเป็นครูมืออาชีพต้องรู้จักความหมายของคำว่าครูก่อน ว่าหมายถึงอะไร ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย กล่าวคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงได้รับการขนานนามว่า “บรมครู” เพราะว่าพระองค์ทรงมีองค์ประกอบ สามประการที่พัฒนาถึงขั้นสูงสุดแล้ว ที่เรียกว่า พุทธคุณสามประการ คือ (1) พระปัญญาคุณหรือความรู้ (2) พระวิสุทธิคุณ หรือความประพฤติดี (3) พระกรุณาคุณ คือ ความสงสาร ความทนไม่ได้ที่จะไม่ช่วยเหลือคนอื่น พุทธทาสพิภพ ก็ได้เคยกล่าวไว้ว่า คำว่าครูเป็นคำที่สูงมาก เป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณ และนำวิญญาณไปสู่คุณธรรมเบื้องสูง ครูจะต้องเป็นคนที่มีความรู้และความคิดที่ดี กอปรด้วยความเมตตากรุณาต่อศิษย์ เป็นบุคคลที่เรียกว่า ไตรภาคี คือประกอบด้วยความ

ประกอบสำคัญสามประการคือ ประการแรกความรู้ดี ประการที่สองความประพฤติดี ประการสุดท้ายคือมีคุณธรรมที่ดี

และในเรื่องความเป็นครูนี้ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กวีรางวัลซีไรท์ และศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ เคยได้กล่าวไว้ว่า ครูคือใคร ในบทกลอนอันไพเราะว่าครูคือใคร ดังต่อไปนี้

ใครคือ ครู ครูคือใครในวันนี้

ให้อยู่ที่ปริญญามหาศาล

ให้อยู่ที่เรียกว่า ครู อาจารย์

ให้อยู่นานสอนนานในโรงเรียน

ครูคือผู้ชี้ทางความคิด

ให้รู้ถูก รู้ผิด คิดอ่านเขียน

ให้รู้ทุกข์ รู้ยาก รู้พากเพียร

ให้รู้เปลี่ยนแปลงสู้สร้างงาน

ครูคือผู้ยกระดับวิญญาณมนุษย์

ให้สูงสุกกว่าสัตว์เดรัจฉาน

ครูคือผู้สั่งสมอุดมการณ์

มีดวงมานเพื่อมวลชนในชาติตนเอง

ครูจึงเป็นนักสร้างผู้ใหญ่ยิ่ง

สร้างคนจริง สร้างคนกล้า สร้างคนเก่ง

สร้างคนให้ได้เป็นตัวของตัวเอง

ขอมอบเพลงนี้มาบูชาครู

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ 2531)

และยังมี เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต สาขาศาสนศาสตร์ ได้เคยแสดงผลงานเขียนเกี่ยวกับครูไว้ว่า

ครูต้องเป็นครูทุกขณะจิต

ต้องรู้โลกรู้ชีวิตแจ่มแจ้ง

ต้องมีปฏิภาณไหวพริบแสดง

ต้องเป็นแหล่งก้าวนำวิชาการ

ต้องสอนคนมากกว่าสอนหนังสือ
มีเพียงถือชอล์กปากกาเขียนอ่าน
ต้องอุทิศชีวิตจิตวิญญาณ
ให้แก่งานปลูกฝังในทางดี
ครูต้องเป็นคนดีและคนเก่ง
ครูต้องเคร่ง จริยะ มาตรฐาน
เป็นประทีป เจิดจรัส ชัชวาล
ส่องนำวิญญาณของปวงชน

ครู หมายถึง บุคคลซึ่งประกอบวิชาชีพหลัก
ด้านการเรียนการสอน และการส่งเสริมการเรียนรู้
ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานการศึกษา
ปฐมวัย ในสถานการศึกษาขั้นพื้นฐาน และใน
สถาบันอุดมศึกษาที่ต่ำกว่าระดับปริญญา ทั้งใน
หน่วยงานที่เป็นของรัฐ และของเอกชน ส่วน
บุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ นั้น หมายถึง บุคคล
ซึ่งทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา ให้บริการ หรือ
ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน
การนิเทศ และการบริหารการศึกษาในหน่วย
งานการศึกษาต่าง ๆ โดยที่ในการประกอบวิชาชีพ
ครู ผู้ประกอบวิชาชีพ ต้องประพฤติปฏิบัติตาม
มาตรฐานความรู้ และประสบการณ์วิชาชีพ (ข้อ
กำหนดเกี่ยวกับความรู้ และประสบการณ์ในการ
จัดการเรียนรู้ หรือการจัดการศึกษา ซึ่งผู้ประกอบ
วิชาชีพต้องมีเพียงพอที่สามารถจะนำไปใช้ในการ
ประกอบวิชาชีพได้)

ครูที่ดีต้องรู้จักมาตรฐานการปฏิบัติงาน ซึ่ง
หมายถึงว่า ครูต้องรู้ข้อกำหนดที่เกี่ยวกับ
คุณลักษณะ หรือการแสดงพฤติกรรม การปฏิบัติ
งาน และการพัฒนางานเพื่อให้เกิดผลตาม
วัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายของงานครู รวมทั้งต้อง
เป็นผู้ที่รู้จักฝึกฝนตนเองให้มีทักษะ หรือความ

ชำนาญให้มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง และจะต้องรู้จัก
มาตรฐานในการปฏิบัติตนด้วย คือมีความเข้าใจ
อย่างถ่องแท้เกี่ยวกับจรรยาบรรณวิชาชีพครู ที่ครู
จะต้องปฏิบัติตามเพื่อรักษา ส่งเสริม และดำรงไว้
ซึ่งเกียรติคุณ ชื่อเสียง และสถานภาพในการ
ประกอบวิชาชีพครูให้เป็นที่น่าเชื่อถือ ศรัทธาแก่
ศิษย์ ชุมชน และสังคม อันจะนำมาซึ่งศักดิ์ และศรี
แห่งวิชาชีพครู

จิตวิญญาณของความเป็นครู (TEACHERS SPIRITS)

การเป็นครูมืออาชีพนั้น ครูควรต้องมีจิต
วิญญาณความเป็นครูมืออาชีพ มีความเด็ดเดี่ยว
มุ่งมั่น และองอาจ ซึ่งจะขอเรียกรวม ๆ เป็นชื่อย่อ
ว่า Teachers Spirits และพอจะอธิบายได้ตามตัว
อักษรภาษาอังกฤษดังกล่าวได้ว่า

T หมายถึง การสอน (Teaching) หมายถึง
ตัวครู (Teacher) และหมายถึงเวลา (Time) ในการ
เข้าปฏิบัติการสอนในชั้นเรียนให้ตรงเวลา ในการ
สอน ครูต้องสอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง สอนศิลปวิทยา
การให้แก่ศิษย์จนหมดสิ้นโดยไม่ปิดบัง หิโตปเทศ
ซึ่งเป็นนามปากกาของ เสฐียรโกเศศ หรือพระยา
อนุমানราชชน นักการศึกษา และนักปราชญ์คน
สำคัญของไทยได้เคยกล่าวไว้ว่า “ผู้ที่ให้ในสิ่งที่เลิศ
ย่อมได้ในสิ่งที่เลิศอีก” และสมเด็จพระพุทธโฆษา
จารย์ (ประยูร ธรรมปยุตโต) ได้ทรงกล่าวถึง สิลลา
(Style) ในการสอน หรือพุทธวิธีในการสอน หรือ
เทศนาวิธีสี่ประการ (The Buddha's Style or
manor of teaching) ซึ่งดำเนินไปได้อย่างได้ผลที่
ดี (พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2556) คือ

1. สันทสสนา ซึ่งแจ้งให้เห็นชัด หมายความว่า จะสอนอะไรก็ต้องชี้แจง จำแนก แยกแยะ

อธิบาย และแสดงเหตุผลให้เห็นชัดเจน ชัดแจ้ง จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังเหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตาของตน (elucidation and verification)

2. สมาทปนา หมายถึง ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือสิ่งที่ควรหัดทำ ควรปฏิบัติ บรรยายแนะนำให้มี ความซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝน พากเพียรด้วยความอดทน จนใจยอมรับอยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ (incitement to take upon oneself; inspiration towards the goal)

3. สมนุเตชณา คือ การเข้าใจให้อาจหาญ แก่ล้าวกกล้า หมายถึงการปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอดุทธสาหะ มีความมั่นใจ มีกำลังใจที่แข็งขัน ตั้งมั่นที่จะทำให้สำเร็จให้ได้ สู้กันอย่างไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อยยาก (urging; encouragement; animation, filling with enthusiasm)

4. สัมปหังสนา หมายถึง การปลอบประโลมใจ (ศิษย์) ให้สดชื่น ร่าเริง แซ่มนชื่น เบิกบาน โดยชี้ให้เห็น แสดงให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวัง และร่าเริงเบิกบานใจ (gladdening; exhilaration; filling with delight and joy) และยังมีอรรถกถาซึ่งแจ่มเพิ่มเติมอีกด้วยว่า (1) ปลดเปลื้องความเขลา หรือความมืดมัว (2) ปลดเปลื้องความประมาท (3) ปลดเปลื้องความอึดคร้าน และ (4) สัมฤทธิ์การปฏิบัติ หรืออาจจดจำไว้สั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า ชี้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลูกให้ร่าเริง หรือแจ่มแจ้ง หรือจูงใจให้แก่วล้าวกล้า ร่าเริง

E หมายถึง ความกระตือรือร้น ความมีศรัทธาที่แรงกล้า (enthusiasm) หมายถึงความเอาใจใส่ (empathy) ในงานสอน และเอาใจใส่ศิษย์

หมายถึงการเน้นความสำคัญ (emphasis) ของเรื่องที่สอน (teach) และเรื่องที่ฝึก (train) หมายถึง วิธีการที่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และการสังเกต โดยไม่ได้อาศัยวิทยาศาสตร์หรือทฤษฎี นอกจากนั้นครูควรต้องเป็นตัวอย่าง (example) ที่ดีแก่ศิษย์ด้วยไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การพูด การสื่อสาร การสนทนา และการปฏิบัติตนในลักษณะอื่น ๆ

A หมายถึง ผู้กระตุ้น (activator) ครูเป็นผู้กระตุ้นเตือนให้ศิษย์ขยันขันแข็ง มีวินัย ตัวครูเองเป็นผู้ที่ดำเนินการสอนที่มีความกระตือรือร้น ยึดถือหลักการ ยึดถือทฤษฎี (activist) เป็นผู้ที่จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย (activity) และเป็นนักแสดง (actor, actress) ที่ดีในการสอน เป็นผู้ที่มีความเฉียบแหลม มีไหวพริบดี (acute) เป็นผู้ที่มีความชื่นชมศรัทธา และเลื่อมใส (admiration) ในวิชาที่สอน ครูควรต้องวิเคราะห์ (analysis) ผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (individual difference) และลีลาการเรียนรู้ที่แตกต่างของแต่ละบุคคล (individual learning style)

C หมายถึง ผู้มีใจสงบเยือกเย็น (calm) “ใช้ความสงบ สบายความเคลื่อนไหว” ผู้กระตุ้นศิษย์ในลักษณะที่เรียกว่า เป็น catalytic agent ครูเป็นผู้ฝึกสอน (coach) เป็นผู้จุดเทียนส่องนำวิญญานหรือส่องทาง (candle) ครูเป็นผู้มีความรอบคอบระมัดระวัง ละเอียดถี่ถ้วน และประณีต (carefulness) ตลอดจนเป็นผู้มีคุณสมบัติ (characteristic) ที่ดีในการเป็นครู เช่น สอนดี พูดดี มีมารยาท มีขันติธรรม มีความซื่อสัตย์ มีจรรยาบรรณวิชาชีพ และควรจะต้องมีอีก 8 C คือ (1) มีความคิดเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์ (critical thinking) และการแก้ปัญหา (problem solving) (2) มีความคิดสร้างสรรค์ และมีวิธีการใหม่ๆ มีนวัตกรรมใหม่ มีการนำสิ่งใหม่เข้ามา

มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ (creativity innovation)
(3) มีความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม – ต่างวัฒนธรรม (Cross - Cultural understanding) (4) มีการร่วมมือกับการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทำงานเป็นทีม และมีความเป็นผู้นำ (collaboration, team work and leadership) (5) มีความรู้เรื่องการติดต่อสื่อสาร และรู้เท่าทันสื่อ (communication and media literacy) (6) ทักษะการดำเนินอาชีพ และการหาความรู้ (careers and learning skills) (7) การคำนวณ (computing literacy) การรู้เท่าทันเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร (Information and computing and Technology: ICT literacy) และ (8) มีคุณธรรม เมตตา กรุณา สงสาร (compassion)

H หมายถึง ครูต้องมีสุขภาพดี ทั้งสุขภาพทางกาย และสุขภาพจิต “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” หรือ “sound mind in the sound body” ครูต้องมีจิตใจที่สดชื่นแจ่มใส คิดบวก คิดแต่สิ่งที่ดีงาม เรียกว่ามีจิตเชิงบวก (optimism) เสมอ และจะต้องมีส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่สะอาด และเรียบร้อย เช่น ผม ปาก ฟัน เครื่องแต่งกาย รองเท้า เสื้อผ้า สามารถปรับตัวให้เข้ากับศิษย์ได้เป็นอย่างดี ไม่ก่อความเดือดร้อนให้กับตัวเอง และผู้อื่น

E หมายถึง ครูควรต้องมีความรู้เกี่ยวกับนิเวศวิทยา คือ ชีววิทยาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม หรือสังคมวิทยาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม (ecology) หรือเรียกว่าเป็น ecologist นั่นเอง

ครูควรต้องเป็นผู้ให้การศึกษาได้ สอนได้ (educable) เป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับทฤษฎี และวิธีการของการศึกษาเป็น นักศึกษาศาสตร์ (educationist) เป็นผู้มีความสามารถ มีประสิทธิภาพ (efficient) มีความพยายามอดุสาหะ (effort) เป็น

ผู้ยืดหยุ่นได้ (elasticity, flexibility) มีความดีเลิศ, ความงดงาม, ความเรียบร้อย และความสะอาด (elegance) มีการให้กำลังใจ (encouragement) มีความอดทน, ความทนทาน และความอดกลั้น (endurance) ครูเป็นผู้มีเสน่ห์ ทำให้ศิษย์ปราบปลื้ม เป็นผู้วิเศษ เป็นผู้ส่งเสริมศิษย์ให้ก้าวไกล (enhancement) เป็นผู้มีความหนักแน่น (emphatically) เป็นผู้มีความกระตือรือร้น (enthusiasm) ครูต้องอธิบาย (explanation) ต้องสำรวจตรวจวินิจฉัยศิษย์

R หมายถึง 3 Rs คือ ครูต้องอ่าน (reading) มาก เขียน (writing) มาก และครูต้องรู้เลขคณิต (arithmetic) ด้วย ครูต้องมีความรับผิดชอบ (responsibility)

S หมายถึง ครูต้องรู้จักสังเคราะห์ (synthesis) สิ่งใหม่ ๆ ครูต้องย่อเรื่อง (synopsis) ได้ ครูต้องสรุปความ (summary) ได้ ครูต้องทำงานอย่างมีระบบ (systematic approach) ครูต้องเป็นผู้เล่าเรื่องราวได้ (storyteller) ครูต้องรู้จักเลือก (selecting) ครูต้องรู้จักเข้าสู่สมาคม (society) ครูต้องเป็นผู้ใจเย็น สงบ (self-collected) มีการบังคับใจตนเอง (self-command) มีความเชื่อมั่นในตนเอง (self-confidence) รู้จักละอายตนเอง (self-concious) และเป็นผู้ที่เต็มไปด้วยความรู้ (scholarly)

P หมายถึง ครูต้องมีความคิดเชิงบวก (positive thinking) มีการพัฒนาตนเอง (personal development) มีลักษณะการเป็นพ่อแม่ (parenthood)

I หมายถึง ครูต้องมีความคิดริเริ่ม (initiative) ต้องรู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล (individual difference)

R หมายถึง ครูต้องเป็นผู้ที่น่านับถือ น่าเคารพยำเกรง (respectful) มีความรับผิดชอบ (responsibility) รู้จักบำรุงขึ้นมาใหม่ (resuscitation) ครูต้องมีการซักซ้อม (rehearsal) ครูต้องรู้จักอบรมศิษย์ให้สมบูรณ์ (ศิษย์ที่เสียหายแล้ว) เช่น เสพยา (rehabilitation)

I หมายถึง ครูต้องสร้างแรงบันดาลใจ (inspiration) แก่ศิษย์ในการเสาะแสวงหาความรู้ และกำหนดเป้าหมาย ตลอดจนแนวทางของชีวิต

T หมายถึง ครูต้องมีความน่าไว้วางใจ เชื่อถือได้ (trustworthiness)

S หมายถึง ครูต้องมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน (sodality) ต้องมีจิตวิญญาณ มีปัญญา (spirituality) ในความเป็นครู ครูต้องมีใจเป็นนักกีฬา (sportsmanship) มีการนับถือตนเอง (self-discipline) มีความภาคภูมิใจในตนเอง (self-esteem)

บทสรุป

ในท้ายที่สุดอาจสรุปได้ว่า Teaching is more than imparting (communication) knowledge. It is inspiring change. การสอนยิ่งใหญ่กว่าการติดต่อสื่อสารธรรมดา ๆ มันเป็นสิ่งสร้างแรงบันดาลใจ สร้างการเปลี่ยนแปลงในตัวคนทั้งทางด้านความคิด เจตคติ และการปฏิบัติได้ ดังพุทธวิธีสอนในพระไตรปิฎก ที่กล่าวถึงวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ว่า (เสฐียรพงษ์ วรรณปก. มติชนรายสัปดาห์ ฉบับที่ 14-20 กรกฎาคม 2560) “การสอนคนแม้ในเรื่องเดียว ก็ต้องมีรูปแบบแห่งการสอนหลายแบบ จึงจะประสบความสำเร็จตามต้องการ เพราะคนนั้นมีหลายประเภท หลากหลายความสนใจ และพื้นภูมิความหลัง” พระพุทธเจ้าเอง

เมื่อทรงสอนเวไนยสัตว์ ทรงนำเอาการสอนต่าง ๆ มาสอนตามความเหมาะสม แบบการสอนเหล่านี้คือ

1. การสอนแบบสนทนา (สากัจฉา หรือธรรมสากัจฉา) เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุด พระองค์ชอบใช้วิธีนี้ อาจเป็นด้วยว่า ผู้ฟังได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนสนุก ไม่รู้สึกต่นว่ากำลังเรียน หรือกำลังถูกสอน แต่จะรู้สึกว่าตนกำลังสนทนาปราศรัยกับพระพุทธองค์อย่างสนุกสนาน ในการสนทนานั้น พระพุทธองค์จะทรงทำหน้าที่นำสนทนา คือทำหน้าที่ซักถาม โยนปัญหาให้หาคิด แล้วตะล่อมเข้าสู่จุดสรุป หาประเด็นที่ต้องการ บางที่เพียงตรัสเป็นนัย ๆ คู่สนทนาอาจสรุปได้เอง

2. แบบบรรยาย พระองค์ทรงใช้การสอนแบบนี้เสมอ ส่วนมากจะเป็นโอกาสที่ผู้ฟังมารวมกันมาก ๆ ดังที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในพระเชตวันมหาวิหารในช่วงบ่ายของทุกวัน และที่น่าสังเกตคือผู้ฟังมักจะมีพื้นความรู้ หรือความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้นในขั้นพื้นฐานมาบ้างแล้ว มาฟังการบรรยายเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น ดังเมื่อทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ครั้งแรกก็ใช้วิธีบรรยาย ทรงบรรยายถึงความล้มเหลวในการปฏิบัติสองแนวทางคือ การทรมานกาย กับการหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ เสร็จแล้วก็ทรงชี้ทางสายกลาง แล้วทรงแสดงอริยสัจสี่ ประการโดยละเอียดพิสดารด้วยเหตุนี้ ธรรมจักรกับปวัตตสูตร (พระธรรมเทศนา กัณฑ์แรกว่าด้วยอริยสัจสี่) จึงเป็นแบบบรรยายล้วน

3. แบบตอบปัญหา ผู้ถามปัญหาอาจถามด้วยจุดประสงค์หลายอย่าง บางคนถามเพื่อต้องการคำตอบในเรื่องที่สงสัยมานาน บางคนถามเพื่อลองภูมิว่าคนตอบรู้หรือไม่ บางคนถามเพื่อข่ม

หรือปรายให้ผู้ตอบอธิบาย บางคนคนถามเพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อ หรือคำสอนในลัทธิศาสนาของตน และพระพุทธองค์ทรงทราบว่าการตอบปัญหาใด ๆ ต้องดูลักษณะของปัญหา และเลือกวิธีตอบให้ถูกต้อง เหมาะสมด้วย พระพุทธองค์จึงทรงจำแนกปัญหาไว้ 4 ประการคือ (1) ปัญหาบางอย่างต้องตอบตรงไปตรงมา (เอกัณสพยากรณ์ปัญหา ตัวอย่างที่ชัดเจนทางพุทธศาสนา เช่น อริยสัจคืออะไร มีเท่าไร คำตอบคือ อริยสัจ คือความจริงอันประเสริฐ 4 อย่าง คำตอบอย่างนี้เรียกว่า เอกัณสพยากรณ์) (2) ปัญหาบางอย่างต้องย้อนถามก่อนจึงตอบ (ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา) ไม่เพียงด่วนตอบทันทีในแง่ใดแง่หนึ่ง เพราะอาจตอบพลาดได้ (3) ปัญหาบางอย่างต้องแยกคำตอบ (วิพัสชยาพยากรณ์ปัญหา) คำถามที่คลุม ๆ อย่างที่ด่วนตอบตอบไปก็มีแต่ความผิดพลาด ต้องแยกตอบเป็นเรื่อง ๆ เป็นประเด็นประเด็น ๆ ไป และ (4) ปัญหาบางอย่างต้องตัดบทไปเลย ไม่ตอบ (ฐูปณียปัญหา หรืออัพยาगतปัญหา) มีบางเรื่องบางประเด็นตอบไปก็เท่านั้น ผู้ตัดบทเสียดีกว่า เช่น ปัญหาที่ขอให้

ทะเลาะกับคนอื่น หรือปัญหาที่ตอบไปแล้วก็ไม่ทำให้ดีขึ้น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่ทำหน้าที่ที่ดีในการสอน เป็นครูที่สอนดี มีความรู้คู่คุณธรรม เข้าทำนอง เก่งและดี และสอนอย่างมีความสุข ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงเป็นครูมืออาชีพนั่นเอง และขอจบลงด้วยการบูชาพระคุณของครูว่า

ข้าขอกราบไว้คุณ ท่านครูผู้อารี
กรุณาและปราณี อุทิศสอนทุกทุกวัน
ยังไม่รู้ก็รับรู้ ส่วนของครูสอนทั้งนั้น
ความจริงทุกสิ่งสรรพ ดีชั่วชี้ให้ชัดเจน
จิตมากด้วยเอ็นดู อยากให้รู้เหมือนแก่งเกณฑ
รักไม่ลำเอียงเอน อยากให้แหลมฉลาดคม
เดิมมีดีไม่รู้แน่ เหมือนเข้าถ้ำเพ็ญกลางม
สงสัยแลเซอะซม กลับสว่างแลเห็นจริง
คุณส่วนนี้ จึงยกไว้ในที่ยิ่ง
เพราะเราพึ่งท่านจริง จึงได้รู้วิชาชาญ
เหตุนี้เราทั้งหลาย ควรน้อมไหว้ครูอาจารย์
เป็นนิจันวันดรกาล ประเสริฐแท้แน่นอนเอย

บรรณานุกรม

- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2531). **ตากรู้งเรื่องโพยม**. กรุงเทพฯ : ก.ไก่
- พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2556). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวดย จำกัด
- วิทย์ เทียงบุญธรรม. (2545). **English-Thai Dictionary**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสุโขไม
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2560). “**พุทธวิธีสอนในพระไตรปิฎก (15) บทที่ 6 : วิธีสอนแบบต่าง ๆ**”. มติชนรายสัปดาห์ ฉบับที่ 14 กรกฎาคม 2560